

Els Patis Oberts, espais d'educació i cohesió social

Marleny Colmenares i Araceli Vilarrasa. Institut Municipal d'Educació de Barcelona (IMEB)

La fràgil cartografia del món globalitzat, la seva territorialitat ambigua, difusa i versàtil (Innerarity, 2010) és a la base de moltes de les dificultats que tenen els infants i els adolescents per construir la seva identitat.

El fraccionament dels espais de la vida quotidiana, la feblesa dels llocs i la manca d'arrelament territorial de l'experiència, acompanyats d'una virtualització creixent de les relacions i les experiències socials, defineixen un entorn urbà en què les sol·licitacions contínues al consum com a forma única de participació social no van acompanyades d'espais en què la pràctica de la responsabilitat i l'autonomia permetin la maduració del caràcter.

Des de la dècada dels noranta la psicologia ambiental ha estudiat àmpliament la configuració dels espais socials que més afavoreixen el creixement i la maduració dels infants. No són els espais de la sobreprotecció ni els espais de l'abandonament, sinó aquells espais que mantenen una presència remota de l'adult i en garanteixen la seguretat i el control alhora que permeten l'exercici de la responsabilitat, l'autonomia i l'autoprotecció.

Algunes ciutats tenen aquesta premissa com una de les idees fortes del seu urbanisme.¹ Des del balcó de casa, la mare, el pare o un veí o veïna pot seguir de lluny i de forma discontinua les aventures dels infants que juguen al carrer.

A Barcelona els interiors d'illa recuperats a l'Eixample podrien tenir

aquest valor educatiu. Ara els patis oberts de les escoles també.

El pati de l'escola que s'obre al barri configura un espai públic amb un marcat caràcter de lloc (Agué, 1998). La seva pertinença a l'escola li dona un fort caràcter simbòlic i de representació social, mentre que la seva multifuncionalitat i el seu caràcter híbrid el situa al llinar entre diferents formes d'ús i d'apropiació; un espai que desdibuixa les fronteres per establir continuïtats i per produir un paisatge urbà de forta significació (Borja, 2003) i que té una gran potencialitat per a la cohesió i per a l'aprenentatge; per a l'intercanvi i per a la convivència.

Per tot això podem dir que la finalitat del Programa Patis Oberts va més enllà del fet d'aportar a la ciutat nous equipaments i s'orienta cap a potenciar aquests espais com a contextos educatius.

Una oportunitat per al joc

Els canvis d'estructura socioeconòmica, d'estils de vida de la nostra societat actual i el creixement de les ciutats ha suposat per als infants una pèrdua d'espai vital. En general el nombre de membres de la unitat familiar s'ha anat reduint en els darrers anys i això ha afectat la possibilitat d'interaccionar dels infants.

La societat en general reconeix la necessitat del joc. Els infants ens ho fan evident, són capaços d'apropiar-se de qualsevol espai com a escenari de joc. També és un fet que l'infant no

pot fer un ús indiscriminat de l'espai públic, per un tema de seguretat pròpia i perquè es generen problemes de convivència. Es fa inviablable el joc al carrer. Aquesta constatació fa necessària la creació de llocs específics com els parcs infantils o l'aprofitament d'altres, com els patis escolars.

Els patis escolars ofereixen un context idoni per al joc. Els infants poden accedir-hi de forma autònoma o en companyia dels adults. És un lloc pròxim, conegut i reconegut que dona peu al joc com a activitat natural dels infants i que permet el desenvolupament i l'aprenentatge. El joc permet a l'infant conèixer la realitat externa, relacionar-se amb els altres des de la igualtat i gaudir de l'autonomia en l'organització de l'espai i el temps. És un exercici de llibertat en el qual els mateixos infants estableixen les pautes de joc i de relació en un indret que els ofereix seguretat i suport en cas de necessitat. És una altra opció diferent de l'escola, on l'activitat està molt pautada pels continguts educatius establerts, els espais i el temps.

El joc com a dret troba en els patis escolars una oportunitat més per al seu exercici. La Convenció dels Drets de l'Infant,² en el seu article 7 diu: «L'Infant gaudirà plenament de jocs

1. La reutilització dels *hoffs* tradicionals a Berlín o la reconstrucció del centre de Rotterdam estarien en aquesta línia.

2. Convenció de les Nacions Unides sobre els Drets dels Infants, aprovada el 20 de novembre de 1989.

i esbarjos, els quals hauran d'estar orientats a les finalitats perseguides per l'educació; la societat i les autoritats públiques s'esforçaran a promoure i satisfer aquest dret».

L'acceptació que el nostre país va fer d'aquesta Convenció comporta el compromís de generar accions que l'afavoreixin, com també mitjans que facilitin l'exercici d'aquest dret.

Els patis escolars oberts: una bona oportunitat educativa i un compromís municipal

El Programa Temps de Barri, Temps Educatiu Compartit dissenya, aplica i avalua de forma compartida, des de la coresponsabilitat social dels agents educatius i socials i la complicitat de les famílies, una oferta d'activitats i recursos extraescolars de qualitat adreçats a infants i adolescents de 3 a 16 anys i a les seves famílies.

Una de les accions principals d'aquest programa és l'obertura dels patis escolars a la ciutat. Els patis de les escoles esdevenen un espai d'ús públic per a famílies, infants i adolescents fora de l'horari escolar, en cap de setmana i en els períodes de vacances escolars.

Els objectius d'aquesta acció són:

- Optimitzar l'ús dels centres escolars potenciant-ne la vessant educativa i social.
- Possibilitar un context segur i de proximitat on infants i joves puguin gaudir del temps de lleure de forma autònoma.

Organització i gestió del servei

Actualment hi ha 37 patis escolars que s'han obert progressivament en el marc dels plans d'accions definits a cada barri pels agents educatius i socials implicats. Cada pati, en general, obre un mòdul de sis hores setmanals. Aquestes hores es concentren bàsicament en cap de setmana. Tots aquests patis romanen oberts durant el curs escolar en els horaris establerts.

Durant els períodes de vacances de Nadal, Setmana Santa i estiu, l'obertura s'estén més enllà dels horaris establerts, assegurant que n'hi hagi d'oberts a tots els districtes. Cada pati disposa d'un/a monitor/a que obre i tanca el pati en els horaris establerts, afavoreix la relació entre els usuaris, vetlla pel bon ús de les instal·lacions, gestiona i comunica les incidències i recull els indicadors d'ús establerts.

El perfil dels monitors i monitores és, principalment, el de persones vinculades al projecte educatiu del centre (monitors de menjador, exalumnes, etc.), per tal d'assegurar el coneixement dels infants i el seu entorn i esdevenir un punt de referència.

Fonaments en relació amb l'acció educativa municipal

Des de l'Institut Municipal d'Educació de Barcelona (IMEB) s'impulsen diverses accions en la línia de reconèixer i potenciar el valor educatiu i socialitzador de les activitats en temps de lleure i es vetlla pel dret a accedir-hi de tots els infants de la ciutat.

Segons els resultats dels debats familiars, pels volts del 80% dels infants en edat escolar fan activitats extraescolars al llarg de la setmana. El debat familiar és un qüestionari que es passa a les famílies, a través dels centres educatius, quan s'inicia el programa Temps de Barri, Temps Educatiu Compartit en un territori. El resultat d'aquests debats conforma una de les bases de la diagnosi, que ens aporta informació com ara l'ús del temps extraescolar. L'alt percentatge d'infants que realitzen activitats extraescolars posa de manifest la importància del temps educatiu fora de l'horari escolar. Aquest fet ens empeny a oferir altres accions per a l'ús del temps de lleure que permetin el joc lliure dels infants en un context segur i de proximitat que els permeti desplaçar-se dins del seu entorn immediat, la qual cosa representa una alternativa a les activitats dirigides que tenen un format molt semblant a l'escolar.

Obrim els patis a l'esport

Hem iniciat l'experiència pilot de dinamització esportiva als patis escolars. Per a desenvolupar-la tenim a disposició la col·laboració de l'Institut Barcelona Esport. Tot i que es garanteix el joc lliure als patis escolars, hem considerat oportú iniciar, de forma experimental, aquestes dinamitzacions que conviden al joc organitzat i de relació, però no ocupen ni tot l'espai ni tot el temps en què està obert el pati. Els infants es poden anar sumant de forma espontània i lliure a l'activitat.

La iniciativa de dinamització esportiva neix en constatar que els infants practiquen esport als patis escolars com a activitat majoritària, i especialment el futbol. El perfil d'aquests infants és de nens d'entre 9 i 12 anys. Aquest fet ens va moure a oferir una dinamització que pogués partir de l'activitat que més els motiva, però que alhora afavorís valors d'educació inclusiva, especialment de gènere i afavoridors de les interrelacions entre edats diverses.

En coherència amb el treball en xarxa en què es basa el programa, la concreció de l'oferta de dinamització es decideix recollint les aportacions dels diferents agents educatius i socials del territori on es porta a terme la dinamització. Així també es vetlla perquè l'operador que s'encarrega de l'organització de l'activitat sigui, prioritàriament, una entitat esportiva del barri amb capacitat de mobilització i que formi part de la xarxa de Temps de Barri, Temps Educatiu Compartit.

A partir de la valoració d'aquesta prova pilot podem extreure els elements necessaris per generalitzar l'experiència en altres patis escolars oberts a la ciutat. Tenim informes basats en indicadors d'ús dels patis escolars, ja establerts pel programa. Aquests indicadors es recullen setmanalment de cadascun dels patis escolars oberts i ens proporcionen informació sobre els usos, el perfil dels usuaris, les activitats que realitzen, etc. Així, també estem elaborant una avaluació per tenir una primera aproximació a l'impacte del

programa en els usuaris. Tenim previst, recollir les opinions dels usuaris dels patis escolars a través d'entrevistes individuals que incloguin el grau de satisfacció amb el programa i amb les activitats que s'hi realitzen, recollir propostes de millora i/o consolidació d'accions, etc. Tanmateix, des de la xarxa de Temps de Barri, Temps Educatiu Compartit, ja es valora molt positivament la iniciativa i s'espera que contribueixi a aportar elements de qualitat educativa tot aconseguint la satisfacció i motivació de l'usuari.

Obrim els patis a les activitats artístiques

Les iniciatives artístiques també responen a la voluntat d'oferir accions que puguin estimular l'activitat dels infants que assisteixen als patis escolars. Activitats que afavoreixen el desenvolupament de capacitats i valors com la creativitat o el treball cooperatiu.

La Xarxa de Temps de Barri, Temps Educatiu Compartit estimula i dona suport a iniciatives dels agents educatius i socials que s'han materialitzat en accions com: pintar un mural col·lectiu al pati de l'escola o construir una cuca fera i fer-la caminar i ballar perquè puguin participar a les festes del barri. Aquest tipus d'accions tenen un afegit de motivació, perquè en queda un resultat tangible produït d'un treball col·lectiu, com ara un mural o una cuca fera. Es converteixen en patrimoni al servei del gaudi i el joc.

Cal remarcar que vetllem perquè les accions de dinamització que promovem als patis escolars oberts siguin compatibles amb el joc lliure que els infants realitzen. No utilitzem ni tot l'espai del pati, ni tot el temps en què està obert al barri quan realitzem aquestes accions. Les propostes de dinamització es plantegen com una invitació lliure. Tanmateix, hem constatat que atrauen la major part dels usuaris.

Els patis escolars: espais per a la convivència i a favor de la cohesió social

En paraules de María José Rodrigo, cal «analizar los contextos o escenarios socioculturales donde el desarrollo social se lleva a cabo, ya que estos contienen, en gran parte, las claves para entender el contenido de las representaciones que el niño construye sobre el mundo social... Las peculiaridades de los contextos de influencia y el contenido de los dominios que el niño construye, pueden variar dependiendo del tipo de sociedad que estemos contemplando.»

El pati de l'escola es converteix en un punt de trobada, de coneixença i reconeixença com a membres d'una comunitat de veïns i veïnes. Les accions que es desenvolupen en els patis escolars faciliten el contacte i la relació i donen peu a trencar estereotips per raons d'origen o classe social. Es converteix en un espai de veritable diàleg intercultural i intergeneracional a través del joc.

El pati escolar gaudeix de la tasca educativa escolar

Els patis oberts gaudeixen de la influència educativa que la institució escolar imprimeix a l'espai. L'escola troba així una forma de projectar tota la seva potència formativa. La comunitat escolar i la comunitat local esdevenen àmbits d'interdependència i d'influència recíproca.

La nostra experiència en l'obertura dels patis escolars demostra que els usuaris tenen un comportament cívic en l'espai i respectuós en les relacions personals. No s'han generat més dificultats que les pròpies de les persones que conviuen, ja que no és un espai per a la coexistència sinó per a la convivència, per a la interacció.

L'obertura dels patis escolars es converteix en una acció educativa estratègica de ciutat. Contribueix a fer de Barcelona una ciutat educadora. És un projecte que fa possible la materialització de la coresponsabilitat social en l'educació dels infants i joves i posa en relleu el compromís i la singularitat de Barcelona vers l'educació.

Valoracions

L'enquesta ÒMNIBUS Municipal realitzada el mes de juny del 2010 a mil ciutadans i ciutadanes de Barcelona de més de 16 anys, per via telefònica, ens informa que els ciutadans i ciutadanes que ja han fet ús dels patis fora d'horari escolar i els que declaren que els utilitzarien, donen una valoració mitjana de notable a aquesta iniciativa municipal.

També cal remarcar el resultat de les 37 entrevistes realitzades a les direccions dels centres educatius de la ciutat que obren els seus patis. Es van portar a terme en finalitzar el curs escolar 2009-2010 i es va demanar el grau de satisfacció amb la gestió del servei. Vam constatar un alt grau de satisfacció i es van recollir diverses propostes de millora i consolidació del servei. Dins de les valoracions que han fet les direccions dels centres educatius entrevistats, apuntem fets com el gran valor que donen a rebre un informe setmanal els dilluns a primera hora sobre el que ha passat al pati escolar o el fet de constatar el comportament cívic dels usuaris. Alguns han proposat modificacions horàries que s'ajustessin més a les necessitats dels usuaris; aquestes propostes en concret s'han estudiat i s'han materialitzat, en gairebé tots els casos, després de fer un seguiment dels indicadors d'usos.

Per als centres educatius, l'obertura dels seus patis escolars implica la promoció del seu centre dins del barri i és una forma clara de contribuir al control social davant d'accions incíviques i vandàliques de les instal·lacions escolars.

Per tot això podem afirmar que l'obertura de patis escolars a la ciutat és una iniciativa molt valuosa, que contribueix a un projecte urbanístic que aposta per la ciutat compacta, cohesionada i sostenible, en què l'educació és un eix vertebrador de la convivència.

Bibliografia

- AUGUÉ, Marc (1998). *Los no lugares, espacios del anonimato*, Barcelona: Gedisa.
- BORJA, Jordi (2003). *La ciudad conquistada*. Madrid: Alianza Editorial.
- INNERARITY, Daniel (2010). «Governar els nous espais: entre l'àmbit local i l'àmbit global». *Metropolis*, a: <http://www.barcelonametropolis.cat/ca/page.asp?id=21&ui=41&prevNode=35&tagId=DanielInnerarity> [Consulta: 20 setembre 2010]
- RODRIGO, María José (1994). *Contexto y desarrollo social. Psicología evolutiva y de la educación*. Madrid: Síntesis Psicología.